

РОЗДІЛ 4 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'373.43'342.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.26>

ФОНЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

PHONETIC TRANSFORMATIONS AS A WAY OF CREATING AUTHOR'S NEOLOGISMS OF THE MODERN FRENCH LANGUAGE

Білецька І.О.,*orcid.org/0000-0002-3372-9100**доктор педагогічних наук,**професор кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Лаухіна І.С.,***orcid.org/0000-0003-1698-3155**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Паладьєва А.Ф.,***orcid.org/0000-0002-8182-679X**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

Стаття присвячена фонетичному способу творення індивідуально-авторських неологізмів на прикладі романів французького письменника Сан-Антоніо. Установлено, що утворення нових лексичних одиниць здебільшого підпорядковується загальним закономірностям французького словотвору, однак виявлено й специфічні механізми формування авторських новотворів, зокрема закріплення графічного образу загальноновживаних французьких лексем унаслідок їх фонетичних модифікацій. З'ясовано, що фонетичний спосіб творення індивідуально-авторських неологізмів зафіксований здебільшого в розмовному мовленні, що свідчить про відхилення від стандартних словотворчих моделей сучасної французької мови. Він представлений трьома різновидами: фонетичною деформацією слів, редуплікацією й фонетичною мімікрією.

Виявлено, що найбільш поширеними фонетичними деформаціями, які з'являються внаслідок економії артикуляційних зусиль, є заміна приголосного (асиміляція) і голосного (дилатація) звуків, уставка додаткових звуків на початку (протеза), усередині (епентеза) і в кінці (епітеза) лексичної одиниці, стягнення або скорочення груп звуків. Одночасно з фонетичними змінами відбувається графічне перетворення твірних лексичних одиниць (метатеза голосних і приголосних звуків або складів; епентеза й епітеза приголосного або голосного звуків; зміщення голосного звука; стягнення груп голосних і приголосних звуків; випадання приголосних звуків; регресивна асиміляція приголосних звуків). Виявлено, що редуплікація відбувається як у стандартному, так і субстандартному словотворі, при цьому спостерігається повторення одного й того самого елемента, першого чи останнього складу, окремих букв твірних лексем. Фонетична мімікрія, яка розуміється як звуковий збіг семантично відмінних лексичних одиниць задля створення комічної ситуації, представлена найменшою кількістю прикладів.

Ключові слова: індивідуально-авторські неологізми, словотвір, фонетичні трансформації, редуплікація.

The article is devoted to the phonetic method of creating individually authored neologisms on the example of the novels of the French writer San-Antonio. It has been established that the formation of new lexical units is mostly subject to the general laws of the French word-formation, however, specific mechanisms of the formation of author's innovations, in particular the consolidation of the graphic image of commonly used French lexemes as a result of their phonetic modifications, have also been revealed. It has been found that the phonetic way of creating individually authored neologisms is mostly recorded in spoken speech, which indicates a deviation from the standard word-formation models of the modern French language. It is represented by three varieties: phonetic deformation of words, reduplication and phonetic mimicry.

It was found that the most common phonetic deformations that appear as a result of saving articulatory efforts are the replacement of consonant (assimilation) and vowel (dilation) sounds, the insertion of additional sounds at the beginning (prothesis), inside (epenthesis) and at the end (epithesis) of a lexical units, shortening or contraction of groups of sounds. Simultaneously with phonetic changes, graphic transformation of creative lexical units occurs (metathesis of vowel and

consonant sounds or syllables; epenthesis and epithesis of consonant or vowel sounds; shift of vowel sound; contraction of groups of vowel and consonant sounds; loss of consonant sounds; regressive assimilation of consonant sounds). It was found that reduplication occurs both in standard and substandard word formation, while the repetition of the same element, the first or the last syllable, individual letters of creative lexemes is observed. Phonetic mimicry, which is understood as a sound coincidence of semantically distinct lexical units in order to create a comic situation, is represented by the smallest number of examples.

Key words: individually authored neologisms, word formation, phonetic transformations, reduplication.

Постановка проблеми. Мова – це складна система, процес формування якої відбувається тривалий час, а її розвиток не припиняється, доки вона існує. Зміни в мові розуміються як поповнення новими елементами, які поступово витісняють давніші й застарілі. Такі процеси відбуваються на всіх мовних рівнях, однак лексична система – найбільш рухливий і чутливий конструктивний елемент, оскільки безпосередньо залежить від розвитку суспільства. Нові лексеми, або неологізми, неодноразово ставали об'єктом зацікавлення багатьох лінгвістів, зокрема вони досліджували особливості їх утворення, використання в мовленні, місце в складі мови, час існування, причини появи тощо. Серед мовних новотворів особливе місце належить індивідуальним неологізмам, які з'являються як засіб вираження ставлення їхнього автора до тієї чи тієї ситуації, виконують експресивно-семантичну функцію, надаючи художньому твору більшої виразності, емоційної насиченості. Важливим аспектом вивчення неологізмів як певного класу слів того чи того періоду є їх творення, яке відображає словотворчі механізми мови загалом і специфічні риси словотвору певного історичного проміжку зокрема, що й визначило **актуальність** нашої роботи.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що питання фонетичних змін лексичних одиниць у процесі словотворення вивчали Р. Будагов, Ф. Гадет, О. Єлістратов, Л.-Ж. Кальвет, М. Коен, Ю. Макарець, О. Реформатський, Н. Штейнберг, Л. Щерба.

Мета статті – розглянути фонетичні зміни як один із способів творення індивідуально-авторських неологізмів сучасної французької мови на прикладі словотворення письменника Сан-Антоніо.

Виклад основного матеріалу. Звукова оболонка слова часто визначає його смисл і впливає на сприйняття лексеми суб'єктом і об'єктом спілкування [11, с. 245]. Фонетичні процеси підпорядковуються певним закономірностям, тобто регулярним відповідностям звуків на різних етапах розвитку мови [1, с. 217]. О. Реформатський поділяє такі лінгвістичні реалії на два типи – діахронічний і синхронічний підходи до вивчення фонетичних явищ. З одного боку, йдеться про історичні процеси, «які формують послідовні

етапи звукових змін», з іншого боку, вивчаються «живі фонетичні процеси, які визначаються позиціями, коли зміна співіснує з тим, що змінювалося» [5, с. 479–480].

Фонетичний спосіб творення ІАН Сан-Антоніо полягає в тому, що загальноновживане слово зазнає змін у своєму звуковому оформленні під впливом специфічних процесів усного мовлення, що зумовлює їх закріплення як нового графічного образу лексеми. Цей спосіб творення неологізмів письменника ми виявили переважно серед тих одиниць, які використовуються у французькому субстандарті (розмовному мовленні), що свідчить про його відносну унормованість. Індивідуально-авторські лексеми, утворені відповідно до фонетичного способу субстандартного словотвору французької мови, представлені трьома підтипами: редуплікацією, звуковими трансформаціями й фонетичною мімікрією. Зазначимо, що тільки редуплікацію можна розглядати як спосіб стандартного (нормативного) й субстандартного утворення лексем, а звукові трансформації й фонетична мімікрія характерні для французького словотвору лише субстандартного рівня.

У мові можуть відбуватися фонетичні зміни, які залежать від ситуації спілкування, наприклад, розмовний рівень характеризується «неповним стилем вимови» [8, с. 128], причина якого полягає в артикуляційних ліносах (ослабленні чіткості вимови) і швидкому темпі мовлення. У результаті цих процесів багато звуків деформується, а іноді навіть зникає. Через пришвидшений темп життя сучасного суспільства зростає і потреба передавати необхідну інформацію за короткий час, що призводить до спрощення цілих груп фонем [4, с. 122].

Здебільшого такі трансформації торкаються артикуляційно слабких приголосних: при злитті із сусідніми фонемами слабкий звук поглинається більш сильним [4, с. 126]. Одночасно відбувається деформація серед сильних приголосних і голосних звуків. Найбільш поширеними процесами у цій сфері є заміна приголосного (асиміляція) і голосного (дилатація) унаслідок їх контакту з іншими фонемами; може відбуватися й вставка додаткових звуків на початку (протеза), всередині (епентеза) і в кінці (епітеза) лексичної одиниці через «незручне» з артикуляційної точки зору розташування фонем лексеми-джерела [10, с. 11].

У межах «компресивного утворення» можливі випадки стягнення звуків, що відбувається серед голосних через хіатус як у довгих, так і коротких словах [4, с. 124; 9, с. 25].

Фонетично модифіковані слова часто залишаються такими на рівні звукового оформлення, зберігаючи графічно свою початкову форму. Однак якщо відбувається писемне відображення таких змін, то можна говорити про появу нової лексичної одиниці. Звичайно, у цьому разі з'являється лише спрощення вимови вже закріплених у мові слів, тобто виникають лексичні варіанти (дублети). Ці «двійники» представляють одиниці, які семантично й фонетично відповідають уже існуючим лексемам, але мають інше графічне оформлення. Але повсякденне вживання таких слів час від часу приводить до змін (одиничних, часткових або повних) фонематичної системи мови. Наприклад, скорочення кількості фонем у латинських запозиченнях кардинально змінило їх структуру, завдяки чому французька мова набула відомої нам форми. Таким чином, установлені нормативними приписами подібні явища, на нашу думку, сприймаються як природні процеси, які свідчать про фонетичний розвиток мови.

Зауважимо, що звукові трансформації та їхнє графічне позначення не завжди відбуваються одночасно, оскільки писемність «через свою інертність, не встигаючи за змінами мови, відображає здебільшого минулі епохи» [8, с. 144]. Однак лексема, сформована найбільш простим і відомим способом – ономаатопеєю (ономаатопея – «звуконаслідування, утворення слів шляхом звуконаслідування» [2, с. 168]), – одразу отримує свої графічне оформлення й здатність утворювати похідні слова, наприклад, формування вигуків, які відображають емоційний стан мовця, його реакцію на процес комунікації або на інформацію від співрозмовника.

ІАН Сан-Антоніо, утворені шляхом зміни звукового образу французької лексеми, найбільш численні у французькій мові порівняно із загальною кількістю індивідуально-авторських одиниць фонетичного способу утворення (32 із 47 прикладів). Зазначимо, що всі фонетичні зміни твірних лексем, закріплені письменником графічно, відображають тенденції сучасної французької вимови. Ці трансформації є найбільш поширеними фонетичними процесами: спрощення груп фонем, асиміляція, епентеза, епітеза, стягнення й зміщення звуків.

Одночасно з фонетичними змінами відбувається графічне перетворення твірних лексичних одиниць:

- метатеза голосних і приголосних звуків або складів: *palpitant* → *pilpatant* «серце» [13, с. 91] (*a – i* → *i – a*), *tituber* → *tibuter* «спотикатися» [там само, с. 112] (*t – b* → *b – t*), *rétorquer* → *rétoquer* «заперечувати» [14, с. 157] (*or* → *ro*), *duchesse* → *dusèche* «графиня» [13, с. 201] (*ch – ss* → *s(s) – ch* з редукцією подвоєного [s] і появою *accent grave* через метатезу), *tohu-bohu* → *bohu-tohu* «плутанина» [там само, с. 146] (перестановка формантів складної лексеми);

- епентеза приголосного [l] між голосними при хіатусі: (*je*) *croyais* → *croilais* «(я) вважав» [14, с. 47], *voyage* → *voiliage* «мандрівка» [13, с. 127], *voyageur* → *voiliageur* «мандрівник» [там само, с. 160], (*nous*) *voyons* → *voilions* «(ми) бачимо» [там само, с. 45];

- епентеза фрикативного [j] між голосними при хіатусі: *nettoyage* → *nettoillage* «чищення» [там само, с. 49], *parier* → *pariller* «ставити на парі» [14, с. 46], *prier* → *priller* «просити» [13, с. 127];

- епентеза приголосного [w] при стягненні голосних [o] і [e] при хіатусі: *roème* → *rouème* «вірш» [14, с. 53], *poète* → *rouète* «поет» [там само, с. 53];

- епітеза фрикативного [j] після [i]: *compris* → *comprille*

- «зрозуміло» [там само], *nombriil* → *nombriille* «пупчик» [14, с. 206];

- епітеза голосного [a] з деназалізацією голосного [â] в попередньому складі: *dans* → *dana* «в» [15, с. 195];

- зміщення голосного [i] заднього ряду з його заміною на голосний [y]: *se précipiter* → *se préciputer* «поспішати» [13, с. 161];

- стягнення груп голосних і приголосних: *s'il vous plaît* → *siouplaît* «будь ласка» [там само, с. 36];

- випадання протетичного приголосного [t]: *correct* → *corrèque* «правильний» [там само, с. 31] (приєднання кінцевого *e-muet*; заміна приголосного звука [k] перед голосним [e]; поява *accent grave* у зв'язку з випаданням приголосного [t]), *respecter* → *respéquer* «поважати» [14, с. 210] (заміна приголосного [c] → [qu] для збереження звука [k] перед голосним [e]; поява *accent aigu* у зв'язку з випаданням приголосного [t]);

- випадання протетичного приголосного [b]: *obstiner* → *ostiner* «робити впертим» [там само, с. 129];

- випадання протетичного приголосного [k] у групі [ks] + глухий приголосний: *exclamer* → *esclamer* «вигукувати» [там само, с. 86], *expert* → *espert* «експерт» [там само, с. 50], *exprimer* → *esprimer* «пояснювати» [там само, с. 86], *excuser* → *escuser* «вибачати» [там само, с. 86];

expression → *espression* «вираз» [там само, с. 115],
 textuel → *testuel* «дослівний» [там само, с. 231],
 explication → *espliation* «пояснення» [13, с. 130];

- регресивна асиміляція приголосних [r] → [ʀ]:
 tigoir → *titoir* «висувна шухляда» [16, с. 150].

Отже, звукові трансформації відбуваються в 32 ІАН Сан-Антоніо, при цьому випадання протетичних приголосних звуків ([k] [t] [b]) відбувається в 10 одиницях (31,3%); епентеза приголосного звука – у 9 одиницях (28,1%); метатеза – у 6 одиницях (18,8%); епітеза приголосного звука – у 3 одиницях (9,4%), епітеза голосного звука зафіксована в одному ІАН (3,1%). Зміщення голосних звуків виявлено в одній авторській лексемі, так само лише один ІАН є прикладом, де відбувається зміщення приголосних звуків, або стягнення груп голосних і приголосних звуків, або регресивна асиміляція приголосних (відповідно 3,1%). З огляду на це при формуванні ІАН Сан-Антоніо шляхом звукових змін існуючих лексичних одиниць найбільш активними процесами є випадання протетичних приголосних і епентеза приголосних звуків та, як наслідок, їх графічне оформлення.

Другий тип фонетичного способу творення – це редуплікація («повне чи часткове повторення словотворчого афікса, кореня, основи слова або цілого слова як спосіб утворення слів, описових форм чи фразеологічних одиниць» [2, с. 234]), яка вважається найбільш активним засобом утворення лексичних одиниць французької мови [9, с. 34], наприклад: *rara* «тато», *taman* «мама», *cache-cache* «піжмурки», *pele-mele* «безлад».

Н. Штейнберг виділила такі чотири типи редуплікації [6, с. 6]:

1) «чиста», або «абсолютна», редуплікація, за якої одиниці складаються з елемента, повтореного двічі;

2) ускладнена редуплікація, коли другий елемент відрізняється від першого наявністю кінцевого приголосного звука;

3) слово з трьох або більше складів з подвоєним кінцевим елементом;

4) складні слова зі зміненим початковим приголосним звуком, а також голосним в одному з компонентів.

Зауважимо, що в сучасній французькій мові є лексеми, у яких редуплікація сполучається з усиченнями, ініціальними скороченнями й одним із видів французького аргю – верланом [12, с. 109].

Серед усіх ІАН Сан-Антоніо цього типу формування шляхом редуплікації утворено 13 одиниць. При цьому тільки одна лексема є, за класифікацією Н. Штейнберг, прикладом «абсолютної» редуплікації, за якої лексема складається з двічі

повтореного елемента [6, с. 6]. При утворенні цього ІАН відбувається також приєднання дієслівної флексії *-er*; у результаті чого формується індивідуально-авторське дієслово І групи дієвідмінювання: *boum* «гуркіт» → *boumboumer* «гуркотіти» [13, с. 204]. Найбільшу кількість ІАН Сан-Антоніо цього типу формування утворено шляхом редуплікації кінцевого елемента, який представляє останній склад, флексію французьких дієслів І групи дієвідмінювання *-er* або кінцевий приголосний основи дієслова з першим голосним звуком дієслівної флексії:

outragé → *outragegé* «ображений» [14, с. 54] (опущення *accent aigu* в першому редуплікативному складі);

administrer → *administrerer* «управляти» [там само, с. 87];

jouer → *jouerer* «грати» [там само, с. 84];

souhaiter → *souhaiterer* «бажати» [там само, с. 86];

s'arranger → *s'arrangeger* «улаштовуватися» [там само, с. 57].

Чотири ІАН Сан-Антоніо утворені шляхом редуплікації першого складу:

dame → *dadame* «дама» [13, с. 54];

crocodile → *crocro* «крокодил» [там само, с. 72] (апокопа);

jouer → *joujouer* «грати» [14, с. 84] (редуплікація основи);

ménagère → *méménagère* «хатня робітниця» [15, с. 27].

При формуванні двох ІАН Сан-Антоніо редуплікативного типу утворення повторюються окремі букви твірних лексем:

- *ablution* → *blablution* «миття, омивання» [14, с. 89] (редуплікація кінцевого приголосного звука [b] першого складу й першого приголосного звука [l] другого складу, ужитих на початку твірного слова);

- *énergie* → *énergegie* «енергія» [13, с. 182] (редуплікація кінцевого складу *-g-* з додаванням після цієї букви *e-muet* перед кінцевим складом).

Серед ІАН Сан-Антоніо, утворених шляхом редуплікації, виявлена одна одиниця, при формуванні якої задіяний також механізм афези. У цьому разі відбувається усичення першої частини префікса (*auto-* → *-to-*) з редуплікацією другої його частини: *automobile* → *totomobile* «автомобіль» [там само, с. 204].

Таким чином, при формуванні індивідуально-авторських одиниць Сан-Антоніо цього типу утворення редуплікації зазнає різна кількість букв, а також різні за структурою склади незалежно від їхнього розміщення у твірній лексемі.

Серед ІАН Сан-Антоніо, утворених фонетичним способом субстандартного словотворення французької мови, у досліджуваних романах виявлено два словосполучення, складники яких представляють стандартні лексичні одиниці. Однак ми відносимо ці словосполучення до субстандартних ІАН Сан-Антоніо через незвичайну сполучуваність їх частин, що ми визначили як фонетичну мімікрію:

- *autre temps, autres mœurs* «інші часи, інші характери» → *autre étang, autres nurses* «інший ставок, інші медсестри» [13, с. 97];

- *concordance des temps* «узгодження часів» → *concordance d'étang* «співвідношення ставу» [16, с. 158].

У цих прикладах відбувається «сміхове обігрування» висловів через їхню «формальну схожість з лексемами загальнонародної мови», тобто явище «фонетичної мімікрії» [3, с. 184]. Метою таких перетворень є прагнення письменника надати висловам (і всьому твору) комічного відтінку.

Отже, кількість ІАН Сан-Антоніо, утворених за допомогою фонетичних модифікацій, становить 47 одиниць, із них звукові зміни виявлено в 32 прикладах (68,1%); редуплікація представлена в 13 прикладах (27,6%); фонетичну мімікрію можна спостерігати у 2 прикладах (4,3%).

Таким чином, фонетичний спосіб французького словотвору розвинений меншою мірою порівняно з іншими способами, однак заперечувати значущість цього словотворчого механізму не можна з зв'язку з наявністю у французькій унормованій й ненормованій мові більшої кількості лексем, утворених шляхом редуплікації. Серед ІАН Сан-Антоніо, представлених у досліджуваних романах трьома типами фонетичного способу словотворення (звукові зміни існуючих у французькому стандарті й субстандарті лексем, редуплікація й фонетична мімікрія) найбільшу кількість прикладів виявлено у звукових трансформаціях твірних слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будагов Р. А. Введение в науку о языке: учеб. пособие. М. : Добросвет, 2003. 543 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Елистратов А. А. Лексические средства отображения корпоративной культуры спортсменов : дис. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2005. 229 с.
4. Макарець Ю. Фонетичні зміни в контексті принципу мовної економії. Проблеми граматики і лексикології української мови. *Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. 2014. Вип. 11. С. 125–133. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua> › bitstream
5. Реформатский А. А. Введение в языковедение : учеб. М. : Аспект Пресс, 2006. 536 с.
6. Штейнберг Н. М. Редупликация в современном французском языке. Л. : изд-во Ленингр. ун-та, 1969. 69 с.
7. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. М. : Аспект-Пресс, 2007. 259 с.
8. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. М. : URSS : КомКнига, 2007. 427 с.
9. Calvet L.-J. L'argot. Paris : PUF, 2007. 127 p.
10. Calvet L.-J. La tradition orale. Paris : PUF, 1984. 124 p.
11. Cohen M. Une fois de plus des regards sur la langue française. Paris : Editions sociales, 1972. 367 p.
12. Gadet F. Le français populaire. Paris : PUF, 1992. 127 p.
13. San-Antonio. Bouge ton pied que je voie la mer. Paris: Editions Fleuve Noir, 1982. 223 p.
14. San-Antonio. Cocottes-minute. Paris: Editions Fleuve Noir, 1990. 288 p.
15. San-Antonio. De A jusqu'à Z... Paris: Editions Fleuve Noir, 1997. 224 p.
16. San-Antonio. San-Antonio chez les gones. Paris Editions Fleuve Noir, 1996. 192 p.